

Tilburg University

Inleiding

Sarot, Marcel

Published in:
Tussen de regels verschijnt Hij

Publication date:
2017

Document Version
Peer reviewed version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Sarot, M. (2017). Inleiding. In A. Smeets (Ed.), *Tussen de regels verschijnt Hij: Boeken als leermeester* (pp. 5-11). Tilburg University.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Inleiding

Marcel Sarot

De voorliggende bundel, die het tweede lustrum van de Tilburg School of Catholic Theology (TST) markeert, gaat terug op een initiatief van dr Arnold Smeets. Hij vroeg de collega's van de TST, in een bijdrage iets te schrijven over het 'voor hun het meest bepalende, het meest dierbare boek.' En hij vervolgde: 'welk boek is voor jou een sleutel voor je theologie-beoefening? Het boek dat je een vormend inzicht gaf, je op een spoor van denken zette, je inspireerde, inspireert of waar je mee geworsteld hebt (en misschien nog wel altijd). [...]

Op welk moment las je het boek, wat was je eerste reactie, welke impact heeft het gehad en hoe herlees je het boek nu?' Op deze open uitnodiging is een groot aantal collega's ingegaan, en het resultaat biedt fascinerende lectuur. In deze inleiding wil ik over twee onderwerpen iets zeggen: over de nu tienjarige jubilaris en over de voorliggende opstellen.

De Tilburg School of Catholic Theology

Op 1 januari 2007 werd de Faculteit Katholieke Theologie (FKT) van de Universiteit van Tilburg gevormd. Op 1 januari 2017 bestond deze, inmiddels Tilburg School of Catholic Theology genoemde, faculteit derhalve tien jaar. Voor een universitaire faculteit is dat niet veel. Is zo'n bescheiden jubileum het vieren waard?

Om in te zien dat dit inderdaad het geval is, moet men iets weten over de geschiedenis van de katholieke theologie in Nederland. Tot in 1923 de Katholieke Universiteit Nijmegen werd opgericht, vond in Nederland de katholieke theologieopleiding uitsluitend plaats aan seminaries. Wie verder wilde studeren, moest naar het buitenland. Het gevolg was, dat Nederland op het terrein van de academische studie van de theologie in het geheel geen traditie had. De Katholieke Universiteit Nijmegen bood bovendien in de eerste decennia van haar bestaan geen volledige studie aan, maar een doctoraalopleiding voor alumni van seminaries. Tijdens wat door tegenstanders achteraf wel de 'tweede beeldenstorm' in Nederland wordt genoemd, verdwenen die seminaries: zo'n vijftig in totaal. De Nederlandse bisschoppen, ordes en congregaties lieten ze opgaan in zes Katholieke Instellingen voor Wetenschappelijk Theologisch Onderwijs (KIWTO's): Amsterdam, Eindhoven, Heerlen, Nijmegen, Tilburg en Utrecht. Overigens was 1967 voor de vorming van deze KIWTO's een sleuteljaar: Zowel de Theologische Faculteit Tilburg (TFT) als de Katholieke Theologische Hogeschool Amsterdam (KTHA) en de Katholieke Theologische Hogeschool Utrecht (KTHU) werden in 1967 opgericht. In verschillende golven zijn deze KIWTO's verdwenen (Eindhoven) en gefuseerd (Amsterdam en Utrecht, Heerlen en Nijmegen) tot er aan het begin van het nieuwe millennium nog maar drie over waren. In 2004 drong de rijksoverheid vanwege dalende studentenaantallen aan op een

Arnold Smeets (red.), *Tussen de regels verschijnt Hij: Boeken als leermeester* (Tilburg 2017)

verdere concentratie van theologieopleidingen. De bisschoppenconferentie besloot vervolgens, met steun van Rome, om te streven naar één kerkelijk erkende faculteit met als vestigingsplaats Utrecht. De vorming van de FKT verliep tumultueus: een van de drie bestaande instellingen (Nijmegen) stapte uit het onderhandelingsproces, terwijl beide andere instellingen onder de paraplu van de Universiteit van Tilburg verder gingen en fuseerden tot de FKT. Deze had niet één, maar twee vestigingsplaatsen: naast de Utrechtse hoofdvestiging bleef er een Tilburgse filiaal. Bovendien ging een deel van de Utrechtse en vooral Tilburgse theologen verder in het departement religiewetenschap en theologie (DRT) van de eveneens nieuw gevormde faculteit geesteswetenschappen.

Voor wie deze roerige voorgeschiedenis kent is het geenszins vanzelfsprekend dat de TST er na tien jaar nog is, stabiel is en zelfs een bescheiden bloei doormaakt. Terwijl in dezelfde periode andere theologische opleidingen een moeilijke tijd doormaakten of zelfs verdwenen (DRT, Universiteit Utrecht, Universiteit Leiden), vond de FKT/TST zijn plaats te midden van de overblijvende theologieopleidingen. Het aantal studenten van de TST bleef stabiel en groeit sinds enkele jaren weer licht, de kritiek die in de publieke opinie klonk op deze 'door de bisschoppen gecontroleerde' opleiding is verstomd, en iets soortgelijks geldt voor een zeker binnenkerkelijk wantrouwen naar deze opleiding. Dat de TST een grotere zelfstandigheid heeft dan seminaries blijkt niet ten koste van haar kerkelijkheid te gaan. Theologie en Kerk zijn naar hun aard op elkaar betrokken, en dat wordt ook in de TST duidelijk.

Er is dus reden tot dankbaarheid en er is iets te vieren. Daarbij denk ik op de eerste plaats aan het tienjarig bestaan van de TST, maar op de achtergrond toch ook aan het feit dat de drie voorgangers van de TST – TFT, KTHA en KTHU – in 2017 vijftig jaar geleden werden opgericht. Hoewel men achteraf kan betreuren dat zó radicaal werd gebroken met een lange seminarietraditie, getuigde deze oprichting destijds óók van visie. In een land waar de katholieke theologie nagenoeg geen academische traditie had, werd toen een radicale keus gemaakt voor academische theologiebeoefening. In het licht van de veranderende omstandigheden – waaronder het stijgende opleidingsniveau en de groeiende mondigheid van katholieke leken – was dit een verantwoorde keuze.

De verschillende jubilea vieren doen wij op verschillende manieren, en één daarvan is de voorliggende bundel. Door zijn opzet biedt deze een inkijkje in het docentencorps van de TST, en tevens enig inzicht in de recente Nederlandse theologiegeschiedenis.

De voorliggende opstellen

Door welke boeken hebben de wetenschappers van de TST zich laten inspireren? Allereerst val op dat een deel van die inspiratie komt van buiten de theologie in strikte zin: uit de kunsten (literatuur – Chesterton, Dickens, Dobraczyński – en muziek – Cage) en de filosofie (Heimsoeth, Heschel, Plato, Sokolowski).

Deze externe invloeden komen niet onverwacht. Er is altijd veel grensverkeer tussen theologie en kunst geweest: kunstenaars hebben manieren om transcendentie te articuleren die het discursieve vocabulaire van de academische theologie ontstijgen. Illustratief is de bijdrage van Willem Marie Speelman over stilte. Stilte, zo laat Speelman zien, is meer dan de afwezigheid van geluid. De relatie tussen stilte en geluid is complexer dan dat: stilte is de afwezigheid van *bedoeld* geluid. Bovendien wordt stilte altijd begrensd door *omringende* geluiden: op het moment dat die ophouden begint de stilte, en op het moment dat zij opnieuw beginnen, eindigt deze. Boven de toegang tot het hoofdgebouw van de TST, Nieuwegracht 61, hangt een kunstwerk uit 1977 van Marjolijn Mandersloot. Het gaat om een serie boeken – literaire en theologische werken – waarin letters gestanst zijn: in elk boek één letter. De boeken zijn op twee horizontale regels aangebracht, waardoor een zin ontstaat: ‘tussen de regels verdwijnt hij.’ Een collega merkte een keer op dat daar beter had kunnen staan: ‘tussen de regels *verschijnt* Hij.’ De dynamiek van die twee zinnen geeft mijns inziens goed aan waarom theologen zo geïnteresseerd zijn in kunst: tussen noten, penseelstreken en regels kan God verdwijnen of verschijnen, en in beide gevallen hebben wij iets te leren van de kunst.

Natuurlijk gaat de theologische fascinatie voor kunst verder dan dat: kunstenaars hebben vaak een fijnere neus voor de tijdgeest dan academische theologie, en zo heeft de laatste iets te leren van Robert Musil, Carel Willink, en Mark Rothko – maar ook van Charles Dickens, Gilbert Keith Chesterton, Jan Dobraczyński en John Cage. Door hun werken te bestuderen, kunnen wij daarom oog krijgen voor aspecten van onze eigen cultuur die wij bij een directe bestudering van die cultuur wellicht minder helder in het vizier zouden krijgen.

De verhouding tussen theologie en filosofie is zo mogelijk nog intensiever geweest dan die tussen theologie en literatuur. Ook filosofen hebben vaak een opmerkelijk gevoel voor de tijdgeest. Belangrijker is wellicht nog, dat filosofen ons leren denken. Zo leerde ik zelf mede van Abraham Joshua Heschel een aantal onderscheidingen die mij hielpen in mijn denken over de vraag of God kan lijden, en zo leerde Henk Schoot van Robert Sokolowski helderder denken over het onderscheid tussen God en wereld: ‘God differs differently.’ En zo kunnen wij van de filosofie ook de grenzen van ons denken leren; Sokolowski en Heimsoeth blijken daar beiden een rol in te kunnen spelen. Uiteindelijk moeten wij met Augustinus leren: *Si comprehendis, non est Deus*. Als je iets volledig begrijpt, dan is het niet God die je begrijpt. (Niet voor niets noemt Bart Koet in dit boekje Augustinus een twittertheoloog *avant la lettre*; hij weet belangrijke theologische inzichten vaak in enkele woorden raak te vatten.)

Vervolgens valt op dat veel TSTers zich laten inspireren door auteurs van buiten de katholieke traditie: uit de pagane oudheid (Plato), het atheïsme (Apostel), het jodendom (Heschel, Lapide) en het protestantisme (Bonhoeffer, Gerhardsson, Josuttis, Kuitert, Noordmans, Von Rad). Ook dit is kenmerkend voor katholieke theologie. De Geest werkt niet alleen binnen de Katholieke Kerk. Overal waar waarheid is, is de Geest aan het werk. Zo is katholieke theologie altijd

Arnold Smeets (red.), *Tussen de regels verschijnt Hij: Boeken als leermeester* (Tilburg 2017)

omgegaan met pagane filosofen als Plato, en zo gaat zij sinds Vaticanum II in toenemende mate ook om met andere religieuze tradities. Dat het jodendom in dit opzicht een ereplaats verdient, spreekt vanzelf, zeker een aan faculteit die de traditie van KTHA en KTHU overeind houdt, dat jodendom juist aan katholieke theologen ook door joodse geleerden moet worden gedoceerd. Ook de prominente plaats van protestantse theologie en theologen is opvallend. Ik schreef boven al, dat de katholieke theologie in Nederland nauwelijks kan bogen op een academische traditie. De enkele katholieke theoloog van naam die ons land voortbracht (Frank Bosman schrijft over hem: Edward Schillebeeckx) was Belg van geboorte. De protestantse theologie heeft zo'n academische traditie wel! Protestantse theologie had aan de universiteiten van Amsterdam, Utrecht, Leiden en Groningen tot voor kort een prominente plaats. Wat ligt, sinds het ontstaan van de oecumenische beweging, meer voor de hand dan dat katholieke theologen ook bij hun protestantse vakgenoten te rade gaan?

Tenslotte valt op dat veel TSTers zich laten inspireren door de Bijbel en door literatuur over de Bijbel, het culturele milieu van de Bijbel en de uitleg ervan (De Vaux, Heschel, Gerhardsson, Renckens, Kühnholz, Von Rad). Hoewel het *ressourcement* (de terugkeer tot de bronnen) van de *nouvelle théologie* zich primair richtte op kerkvaders, is de twintigste eeuw voor de Katholieke Kerk toch ook een eeuw geweest waarin de Heilige Schrift steeds centraler kwam te staan: in de liturgie, in de verkondiging, en zeker ook in de theologie. Veel van de hier verzamelde bijdragen weerspiegelen deze tendens.

In het bovenstaande trek ik slechts enkele lijnen door de voorliggende bijdragen. Er is nog veel meer te zeggen, en er zouden andere lijnen te trekken zijn geweest. Graag nodig ik de lezers uit, hun eigen lijnen te trekken. Want theologie studeer je niet op de eerste plaats om kennis te nemen van wat anderen hebben gezegd en geschreven, en om te leren, dat zorgvuldig te interpreteren. Uiteindelijk studeer je theologie om *zelf* te leren denken: over God, mens en werkelijkheid, en over de verhouding tussen die drie. Opnieuw is het Augustinus die dit duidelijk maakt, wanneer hij zegt: Er is heel veel dat je kunt leren van je leermeesters. Eén ding moet je voor jezelf ontdekken: dat wat zij je leren, waar is. Pas als je dát hebt ontdekt, kun je van echt leren spreken (*De magistro* 45). Het leerproces is niet voltooid met het schrijven van dit boekje, evenmin met het lezen ervan, en zelfs niet met het begrijpend lezen ervan. Pas wanneer het de lezer aanzet tot het zelf ontdekken van waarheid, bereikt het zijn doel. Daartoe is een boekje *over boeken* overigens bij uitstek geschikt: als vingerwijzing naar het ontdekken van waarheid. Moge dit boekje in uw handen, o lezers, tot zo'n vingerwijzer (Hebr. *jad*) worden.